

Pawlikowska-Brożek, Zofia

Zdzisław Opial (1930-1974)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 20/1, 109-112

1975

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZDZISŁAW OPIAL
1930—1974

27 lipca 1974 r. zmarł w Krakowie prof. dr Zdzisław Opial, wybitny matematyk, wieloletni członek Komitetu Historii Nauki i Techniki, kierownik Zespołu Historii Matematyki przy Zakładzie Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk.

Zdzisław Opial urodził się 29 września 1930 r. w Krakowie. Po ukończeniu Gimnazjum i Liceum im. św. Jacka w Krakowie w 1949 r. rozpoczął studia matematyczne na Wydziale Matematyczno-Fizyczno-Chemicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wybitnie uzdolniony, już po dwóch latach studiów rozpoczął pracę na Uniwersytecie Jagiellońskim jako zastępca asystenta, a od 1953 r. (do 1954 r.) jako asystent przy Katedrze Analizy Matematycznej, kierowanej przez Tadeusza Ważewskiego. W tym czasie kierował również pracami Koła Naukowego studentów matematyki UJ. W 1954 r. po otrzymaniu dyplomu, rozpoczął studia doktoranckie, uwieńczone w 1957 r. (4 listopada) uzyskaniem stopnia naukowego kandydata nauk matematycznych na podstawie pracy *O pewnych własnościach asymptotycznych całek równań różniczkowych liniowych rzędu drugiego*, opublikowanej w trzech częściach: *Sur l'allure asymptotique des integrales de l'équation différentielle $u'' + a(t)u' + b(t)u = 0$* ("Bull. de l'Acad. Pol. des Sciences" Cl. III, vol. 5: 1957/9), *Sur l'équation différentielle $u'' + a(t)u = 0$* ("Annales Polonici Mathematici" T. 5: 1958), *Encore sur l'équation différentielle $u'' + a(t)u = 0$* ("Ann. Polonici Math." T. 6: 1959).

Pracował równocześnie jako starszy asystent, potem (od 1958 r.) jako adiunkt przy Katedrze Analizy Matematycznej UJ i w Instytucie Ma-

tematycznym PAN (od 1956 r.). W roku akademickim 1959/60 jako stypendysta PAN wyjechał na studia do Francji.

20 października 1960 r. otrzymał tytuł naukowy docenta na podstawie trzyczęściowej pracy. Zdaniem recenzentów każda z tych części mogła stanowić podstawę do uzyskania tego tytułu. Były to: 1) *Stabilność asymptotyczna rozwiązań układu równań różniczkowych* ("Annales Pol. Math." T. 7: 1960 s. 259—267); 2) *Rozwiązanie okresowe i prawie-okresowe równania różniczkowego: $x'' + kf(x)x' + g(x) = kp(t)$* ("Ann. Pol. Mathem. T. 7: 1960 s. 309—319); 3) *O stabilności rozwiązań okresowych i prawie-okresowych równania różniczkowego $x'' + F(x') + g(x) = p(t)$* (Bull. de l'Acad. Polon. des Sciences. Seria mat.-astronom.-phys. 1959 nr 8, s. 495—500. Rez. dod. s. XXXIX).

W 1962 r. Zdzisław Opiał został powołany na stanowisko docenta i w tym samym roku powierzono mu kierownictwo Katedry Metod Numerycznych na Wydziale Mat.-Fiz.-Chem. UJ. W pięć lat później (22 czerwca 1967 r.) otrzymał tytuł naukowy i stanowisko profesora nadzwyczajnego przy Katedrze Metod Numerycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Piastował je do ostatka.

Kilkakrotnie przebywał za granicą (Francja, Belgia, Stany Zjednoczone, Czechosłowacja) w różnych okolicznościach reprezentując polską matematykę. W latach 1969—1972 Uniwersytet Jagielloński obdarzył Zdzisława Opiała godnością prorektora do spraw nauki. W różnych okresach powoływany był do rad naukowych instytutów matematyki w krakowskich uczelniach i jako konsultant naukowy przez wiele instytucji.

W uznaniu obywatelskiej postawy społeczeństwo krakowskie wybrało Zdzisława Opiała w 1969 r. radnym DRN Stare Miasto. Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi i Złotą Odznaką Miasta Krakowa.

Zdzisław Opiał jest autorem kilkudziesięciu oryginalnych prac naukowych, głównie o równaniach różniczkowych. Całość jego ogromnego dorobku naukowego z tego zakresu zapewne doczeka się rychło godnej oceny. Na tym miejscu omówiona zostanie jedynie niewielka jego część, dotycząca historii matematyki.

Działalność Zdzisława Opiała w dziedzinie historii matematyki przypada głównie na lata sześćdziesiąte. Szczególnie zasługują na uwagę trzy jego oryginalne prace. Pierwsza z nich: *O pracach Jana Brożka z teorii liczb* jest historyczno-krytycznym komentarzem do siedemnastowiecznych prac Brożka z teorii liczb. Jako wybitny matematyk Opiał przeprowadził gruntowną analizę matematycznych dzieł Brożka, oceniając wartość i rolę, jaką odegrały one w rozwoju polskiej matematyki. Druga praca: *Elementarny dowód pierwszej reguły Guldina* stanowi próbę przedstawienia na szeroko ujętym tle historycznym pierwszej reguły Guldina i nadanie jej bardziej elementarnej formy. Autor potraktował to historyczne już zagadnienie z pozycji współczesnej nauki. W trzeciej pracy: *Rektyfikacja spirali logarytmicznej w pracach E. Torricellego* Opiał daje rekonstrukcję toku rozumowań E. Torricellego, które doprowadziły go do odkrycia krzywej rektyfikowanej za pomocą cyrkla i linijki, czyli krzywej płaskiej, której długość dowolnego łuku daje się przedstawić w postaci łatwo konstruowalnego odcinka — krzywą tą jest spirala logarytmiczna. W tej rekonstrukcji oparł się autor na zachowanych pismach Torricellego.

W latach 1962—1969 prowadził Zdzisław Opial wykłady z historii matematyki pn. *Rozwój pojęć matematycznych*, przeznaczone przede wszystkim dla studentów matematyki Uniwersytetu Jagiellońskiego.

W 1964 r. staraniem Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Wrocławskiego i Polskiego Towarzystwa Matematycznego została zorganizowana we Wrocławiu Sesja Jubileuszowa UJ, poświęcona historii matematyki. Zdzisław Opial wygłosił na niej dwa główne referaty: *Zarys dziejów matematyki na Uniwersytecie Jagiellońskim w drugiej połowie XIX wieku* i *Stan i potrzeby historii matematyki w Polsce*. Szczególnie doniosłe znaczenie ma praca *Stan i potrzeby historii matematyki w Polsce*, stanowiąca nie tylko podsumowanie dotychczasowego dorobku, ale przede wszystkim dająca program badań dla historyków matematyki na wiele lat naprzód.

Najobszerniejszą pracą z historii matematyki Zdzisława Opiala są opublikowane w 1966 r. w „Studiach i Materiałach z Dziejów Nauki Polskiej” *Dzieje nauk matematycznych w Polsce*. Ten niezwykle precyzyjnie opracowany rys dziejów matematyki w Polsce stanowi źródło wielu zagadnień, które mogą się stać tematem szerszych badań.

Prace Opiala charakteryzuje historyczne ujęcie omawianego problemu i rzadka umiejętność ich oceny z punktu widzenia współczesnej nauki. Pisał pięknym językiem literackim, jasno i ściśle formułując myśli.

Zdzisław Opial jest również autorem dwóch biografii S. Kępińskiego i S. J. Kempistego dla *Polskiego Słownika Biograficznego*. Współpracował także z redakcjami czasopism drukujących prace o tematyce historyczno-matematycznej, jak „Wiadomości Matematyczne” (członek Komitetu Redakcyjnego) i „Studia i Materiały do Dziejów Nauki Polskiej”, m.in. jako redaktor naukowy zeszytu matematycznego (Ser. C z. 19: 1974), zawierającego cztery obszernie prace matematyczne. Był również redaktorem polskiego wydania A. P. Juszkiewicza *Historia matematyki w wiekach średnich* (Kraków 1969, PWN), w tłumaczeniu Cz. Kulig oraz redaktorem naukowym J. Dianni, *Studium matematyki na Uniwersytecie Jagiellońskim do połowy XIX wieku* (Kraków 1963).

W latach 1961—1972 Zdzisław Opial był członkiem Komitetu Historii Nauki i Techniki, a w latach 1960—1974 kierownikiem Zespołu Historii Matematyki przy Zakładzie Historii Nauki i Techniki PAN. W 1965 r. przewodniczył obradom Sekcji Matematyki Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki i Techniki w Warszawie i Krakowie.

Historia matematyki była prawdziwą pasją Zmarłego. Pragnął On wykształcić następców, którzy by swoje badania skierowali głównie na historię matematyki polskiej. Niestety, wobec wielu trudności zdołał (w 1970 r.) doktryzować z zakresu historii matematyki jedynie jednego matematyka na Wydziale Mat.-Fiz.-Chem. Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Zdzisław Opial zajmował się dziedziną skąpo w Polsce reprezentowaną, tym cenniejsze jest dzieło jego życia. Odszedł od nas Człowiek niezwyklej dobroci, niezrównany pedagog i wysokiej klasy uczony. Został pochowany na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Zofia Pawlikowska-Brożek

WYKAZ PRAC PROF. DRA ZDZISŁAWA OPIAŁA
Z ZAKRESU HISTORII MATEMATYKI

1. O pracach Jana Brożka z teorii liczb. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* R. 3: 1958 nr 4 s. 537—563.
2. Elementarny dowód pierwszej reguły Guldina. *Roczniki Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, Seria II *Wiadomości Matematyczne* 1959 t. 3 z. 1 s. 23—28.
3. Rektyfikacja spirali logarytmicznej w pracach E. Torricellego. *Roczniki Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, Seria II *Wiadomości Matematyczne* 1960 t. 3 z. 3 s. 251—265.
4. Zarys dziejów matematyki na Uniwersytecie Jagiellońskim w drugiej połowie XIX wieku W: *Studia z dziejów Katedr Wydziału Matematyki, Fizyki, Chemii Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Kraków 1964 s. 659—746 oraz w *Wiadomościach Matematycznych* 1965 t. 8 s. 25—39.
5. Stan i potrzeby historii matematyki w Polsce. *Roczniki Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, Seria II *Wiadomości Matematyczne* 1965 t. 8 s. 65—84.
6. Dzieje nauk matematycznych w Polsce. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*, Seria B, z. 10: 1966 s. 137—166.
7. Kempisty Stefan Jan (1892—1940). *Polski Słownik Biograficzny*. T. 12. Wrocław 1966 s. 338—339.
8. Kępiński Stanisław (1867—1908). *Tamże* s. 368—369.